

следствием некоторых целеполагающих причин. Поскольку целевая сфера общественного сознания существенным образом определяет акцентированность геополитического стереотипизма, то она объективно и закономерно требует основательного анализа своей природы, способа действия и принципов функционирования. Когда эти аспекты точно выяснены, то даже мельчайшие нюансы геополитической и общеполитической артикуляции обретают очевидные признаки.

Ключевые слова: цель, идеалы, геополитика, политическая сфера, взаимозависимость, обусловленность.

Lavruk T. Purposeful premises of geopolitical certainty

Each geopolitical priority or conceptual emphasis is the result of some purposeful reasons. Since target area of social consciousness essentially determines the focus of geopolitical stereotypes, thus objectively and logically requires a thorough analysis of its nature, mode of action and principles of operation. When these aspects are precisely elucidated, even the tiniest nuances of geopolitical and general articulation become obvious signs.

Keywords: purpose, ideals, geopolitics, political sphere, interdependence, dependency.

Надійшла до редколегії 28.02.2013 р.

УДК 1(43)(09):18

Є. Ю. Ланюк

Львівський національний університет ім. І. Франка

ЕСТЕТИКА ЯК ФОРМА ПІЗНАННЯ ТА ОСМИСЛЕННЯ ПОЛІТИКИ

Політика як складне і багатогранне за своєю суттю явище характеризується різними аспектами свого буття. Одним із таких аспектів, який досі залишається малодослідженим, є сфера естетики, в якій формулюються загальні закономірності чуттєвого відношення людини до світу та його осягнення за законами краси. Яким чином політика здатна впливати на мистецтво, а мистецтво – на політику? У вітчизняній політичній науці ще досі немає відповіді на це питання. Це, у свою чергу, обумовлює доцільність осмислення політики у досить нестандартній для політичної науки площині – у площині рефлексії творчої особистості.

Ключові слова: естетика, політика, естетичне відношення, категорії естетики, етика

Свідомість людини від найдавніших часів й до сьогодення характеризує здатність розрізняти у світі природного, соціального та духовного буття феномени прекрасного і потворного, піднесеного та низького, трагічного і комічного. У своїй сукупності вони формують особливе відношення людини до світу, яке називається естетичним відношенням. Під дію законів естетики підпадають усі без винятку явища природного та суспільного буття, оскільки естетика є особливим способом оцінки людиною світу, своєрідною призмою, яка дозволяє суб'єкту мислити про об'єкт, виходячи із специфічних, притаманних лише їй законів. Закони ці, у свою чергу, є самодостатніми та нейтральними щодо усіх інших типів відношення людини до світу, в тому числі логічного та морально-етичного. Це не означає якусь абстрактну гносеологічну незалежність естетики (позаяк не існує прекрасного чи потворного самого по собі, а завжди щось є прекрасним чи потворним), проте відводить їй особливе та своєрідне місце в структурі людської свідомості.

Метою даної статті є визначити, яким чином естетичний світогляд співвідноситься з політикою, однак перш ніж перейти до розгляду цього питання, необхідно бодай побіжно окреслити суть поняття «естетика» та зміст основних естетичних концепцій.

Теорії прекрасного і потворного, трагічного і комічного, піднесеного та низького створювалися мислителями протягом усіх етапів розвитку цивілізації, починаючи від Давньої Греції. Особливістю античних та середньовічних концепцій був розгляд предмету естетики в контексті передусім морально-етичної проблематики, а також зведення цілого комплексу естетичних проблем до однієї з ключових категорії естетики – категорії прекрасного. Сам термін «естетика» в науковий та філософський дискурс Нового часу ввів німецький мислитель епохи Просвітництва, послідовник Лейбніца, Александр Готліб Баумгартен (1714-1762). Його фундаментальною працею є двотомна «Естетика», що побачила світ у 1750 році. Термін, який Баумгартен обрав для її назви, походить від давньогрецького слова $\alpha\sigma\theta\eta\tau\iota\kappa\acute{o}\varsigma$, що має значення «чуттєвий», «чуттєво сприйнятий». На думку Баумгартена, естетика є складовою частиною гносеології як ширшої науки про пізнання. Теорія пізнання, у свою чергу, складається з двох галузей – логіки, предметом якої є інтелектуальне пізнання, та естетики, що має справу з чуттєвим пізнанням. Об'єктом логічного пізнання є істина як досконалість, сприйнята розумом; об'єктом ж естетичного пізнання є краса як досконалість, сприйнята відчуттями. Краса, таким чином, постає аналогом істини, а чуттєве пізнання – аналогом розуму. Саме ж поняття краси в концепції Баумгартена включає три необхідні компоненти: 1) «впорядкованість» (consensus), 2) «порядок» (ordo) та 3) «позначення» (significatio). Принцип впорядкованості елементів, на думку мислителя, є найбільш універсальним принципом, в якому втілюється його уявлення про прекрасне як про єдність багатоманітності. Окрім цих трьох найфундаментальніших компонентів, які формують поняття прекрасного, Баумгартен пише також про «багатство»

(ubertas), «велич» (magnitudo), «ясність» (claritas) та «достовірність» (certitudo). Водночас остаточним мірилом прекрасного як результату чуттєвого сприйняття є людина, і в цьому відмінність концепції Баумгартена від попередніх (зокрема, середньовічних) абстрактних теорій, для яких категорія прекрасного була складовою частиною радше онтології, ніж гносеології. Як писав філософ, «рисию, що лежить в основі естетичного сприйняття, є порив, збудження духу, його горіння, ентузіазм, нестямність» [1, с. 259]. Із цих слів видно, що його естетична теорія йде далеко за рамки просвітницького раціоналізму та може вважатися передвісницею пізніших романтичних концепцій.

Як зауважує В. Шестаков, Александр Готліб Баумгартен був першим філософом, який «виступив із обґрунтуванням самостійності і суверенності естетичного пізнання та проти його підпорядкування моральному та релігійному догматизму, що був панівним в офіційній філософії того часу» [1, с. 260]. Баумгартена, таким чином, по праву можна назвати засновником естетики як самостійної філософської дисципліни, предмет якої є відмінним від предмету логіки чи етики.

Говорячи про естетику, необхідно розрізнити естетику як науку, естетику як спосіб та результат духовного освоєння людиною світу та естетику як сукупність принципів, що характеризують творчу практику конкретної історичної епохи. В першому значенні її можна визначити як науку про загальні закономірності художнього освоєння людиною дійсності, про сутність і форми перетворення життя за законами краси, про природу мистецтва і його роль у розвитку суспільства [2, с. 180]. В другому та третьому значеннях поряд із словом «естетика» доцільним є також використання терміну «естетичне відношення», яке у «Філософському словнику» визначається як «особливе практично-духовне відношення людини до специфічних природних, соціальних і культурних цінностей, сприймання і творення яких дає вищу духовну насолоду» [2, с. 181]. На основі естетичного відношення формується естетична свідомість – «форма суспільної свідомості, яка являє собою художньо-емоційне освоєння дійсності через естетичні почуття, переживання, оцінки, смаки, норми, ідеали тощо і концентровано виражається у мистецькій творчості та естетичних поглядах» [2, с. 181] (дане визначення вважаємо за необхідне доповнити тим, що естетична свідомість є не лише суспільною, але й індивідуальною, адже, визнаючи об'єктивний характер естетичних принципів, цінностей та ідеалів, слід також визнати, що їх рецепція індивідом відбувається в процесі його неповторного життєвого досвіду, що в підсумку веде до вироблення його особливих естетичних смаків та вподобань). Естетичне відношення та естетична свідомість в індивідуальному та суспільному вимірах є предметом вивчення естетики як науки, яка, узагальнюючи естетичний досвід людства та закономірності формування системи естетичних цінностей в свідомості індивіда, напрацьовує теорії та концепції, в яких формулюються їх загальні закономірності та принципи. Окрім вищевказаних термінів, вважаємо за доцільне використання також поняття «естетичне» як найширшого феномену, що синтезує практичне відношення людини до світу та моменти його теоретичної рефлексії.

З огляду на те, що об'єм даної статті не дозволяє нам зробити огляд естетичних теорій, які були в полі уваги дуже багатьох мислителів в історії європейської філософії, обмежимося узагальненням естетичних моделей в класифікації Ю. Борєва [3, с. 31]. Дослідник стверджує, що існує п'ять основних моделей осмислення феномену естетичного:

1) Об'єктивно-духовна: естетичне – результат одухотворення світу Богом (представники: Тертуліан, Тома Аквінський, Франциск Ассизький) чи абсолютною ідеєю (Платон, Г. Гегель).

2) Суб'єктивно-духовна: естетичне – проекція духовного багатства особистості на нейтральну дійсність (Жан Поль, Н. Гартман, Ф. Brentano, Б. Кроче, а також Т. Ліпс, С. Шало та Е. Мейман).

3) Суб'єктивно-об'єктивна (дуалістична): естетичне виникає завдяки поєднанню властивостей природи і людського духу (Сократ, Аристотель, М. Чернишевський, окремі теоретики марксистської естетики – В. Єрмілов та В. Каган).

4) Матеріалістична: естетичність – така сама природна властивість предметів, як і маса, протяжність, колір, форма і т. д. (Д. Дідро і французькі матеріалісти, а також марксистські естети – І. Астахов, М. Овсянников та Н. Дмитрієва).

5) «Суспільна» модель: естетичне – об'єктивна властивість явищ, яка обумовлена їх співвіднесеністю з життям людства (естетичним є те, що є значущим з погляду загальнолюдського досвіду) (Л. Столович, В. Ванслов, Ю. Борєв).

На наш погляд, використання останньої – «суспільної» – моделі розуміння естетичного є методологічно виправданим при розгляді проблеми співвідношення естетики з політикою, адже такий підхід трактує естетику як з позиції загальнолюдських цінностей, так і з її укорінення в практиці конкретної історичної епохи (про що мова піде далі). Відтак, слід

коротко викласти основні положення даної моделі.

Як пише Ю. Борев, «в естетичному відношенні відсутня безпосередня практична мета. Водночас в даному відношенні є все багатство суспільної практики. ... Будучи залученими в сферу людських відносин, предмети набувають соціальних та культурних значень, які становлять основу їх естетичної цінності» [3, с. 35]. Багатоманітність людських відносин, емоцій, почуттів та фундаментальних життєвих ситуацій знаходять своє віддзеркалення в предметах творчості людини (мистецтво) як особливому способі духовного освоєння нею світу. Естетичне переживання є особливим видом емоційного переживання, яке постає не в своїй безпосередній формі (як душевний стан, породжений конкретною життєвою ситуацією), а в «знятій» формі – під впливом контакту з символом, що «позначає» дане переживання. Цим символом може бути картина, скульптура, літературний чи музичний твір, архітектурна споруда, театральне дійство тощо. Так, спостерігаючи картину Е. Делакруа «Свобода на барикадах» чи прослуховуючи «Революційний етюд» Ф. Шопена, в нас формується уявлення про відданість та героїзм борців за свободу, натхнення та чистоту почуттів, з якими вони ідуть на смерть заради високої мети. Ми на якісь миті переносимось в думках в ті віддалені часи, коли розгорталось дійство, зображене в даних творах мистецтва, та неначе проживаємо напругу та пафос революційної боротьби XIX століття. Водночас дані твори відсилають реципієнта не лише до конкретних історичних подій у Франції та Польщі у 1830 р. (хоча у француза чи поляка ці твори викликають ще й власні національно-патріотичні почуття), але й формують цілий асоціативний ряд, пов'язаний із боротьбою та самопожертвою в ім'я свободи, який є релевантним для усіх попередніх та майбутніх історичних епох. Це зумовлено тим, що на картині Делакруа чи в етюді Шопена зображена фундаментальна життєва ситуація, яка викристалізована в історичному досвіді людства та актуальна для усіх без винятку людських поколінь. Абстрагуючись від конкретної, емпіричної референції (в даному прикладі це події в Європі у 1830 р.), вона набуває загальнолюдського значення й, отже, естетичного змісту. Позаяк у цих творах мистецтва зображена небуденна подія, яка, крім того, захоплює реципієнта своєю величчю, пафосом та напругою, естетичне почуття, що виникає у реципієнта під впливом їх споглядання / прослуховування можна класифікувати як піднесене.

Розглянемо також інший приклад. На картині Т. Жеріко «Пліт «Медузи»» зображена сцена страждання та останньої надії людей, ув'язнених на плоті серед моря та приречених на голодну смерть. Оскільки страждання та, зокрема, екзистенційний страх перед голодом та смертю є фундаментальною ситуацією, з якою людство стикається від початків свого існування, дана сцена також набуває естетичного змісту, який, конкретизуючи, можна визначити як трагічний.

Естетичне, однак, не є необхідно пов'язаним із граничними станами людського буття. Тиша морської поверхні чи спокій природного ландшафту можуть бути джерелами глибокого духовного натхнення не меншою мірою, ніж пафосні сцени битв чи героїчної самопожертви. Необхідним елементом естетичного сприйняття є, однак, символічна референція до сфери почуттів, емоцій та цінностей.

Відтак, ми можемо визначити суть феномену естетичного як символічного повідомлення (візуального, звукового чи вербального), яке викликає (випадково чи згідно з задумом його творця) у реципієнта особливу гаму асоціацій та почуттів, які він переживає під впливом даного повідомлення. Зауважимо, що ця чуттєво-асоціативна гама існує в «знятому» вигляді, не будучи безпосередньо пов'язаною із тією ситуацією, в якій реципієнт перебуває в момент сприйняття повідомлення. При цьому із естетичного відношення до дійсності елімінується будь-яка утилітарна користь, а об'єкт, що сприймається як естетичний, отримує для суб'єкта цінність сам по собі – завдяки іманентно присутніх в ньому естетично-ціннісних характеристик. Деталізуючи дане твердження, вважаємо за потрібне зробити наступні зауваги.

По-перше, естетичне відношення людини до світу є особливою формою його духовного освоєння, яку можна поставити в один ряд із науковим, практичним, філософським, релігійним чи морально-етичним. В естетичному відношенні конкретизуються уявлення людини про прекрасне та потворне, комічне та трагічне, піднесене та низьке в природі та людських відносинах, а також відбувається відтворення світу в творах мистецтва, створених за законами гармонії та краси. Таким чином, естетику можна розглядати як особливий прояв самосвідомості людського духу, його прагнення осмислити та означити світ навколо себе, знайти своє місце у ньому.

По-друге, естетичне відношення людини до світу є відношенням відтворення наявних у природі, суспільстві та антропологічній сутності людини об'єктивних модусів та атрибутів буття. Подібно до того, як в практичному відношенні для задоволення матеріальних потреб створюються нові предмети із вже заданого природного матеріалу, в естетичному

відношенні для задоволення духовних потреб із усієї багатоманітності дійсних чи можливих ситуацій буття обираються ті, які здатні викликати у суб'єкта відповідні собі емоції та почуття чи образно-символічний асоціативний ряд. При цьому важливим є те, що мистецький твір здатен викликати душевний відгук тільки у тому разі, коли людина вже переживала схожі почуття чи, принаймні, подібні до них. Можливість сприйняття мистецького твору залежить насамперед від особистого досвіду людини, а також від того, чи є його зміст адекватним цьому досвіду. «Міметична» теорія мистецтва як «імітації» дійсності бере свій відлік із праць Платона (Закони VII, 798b, Софіст, 235d-236c) та Аристотеля (Поетика, а13).

По-третє, символічна референція у естетиці може здійснюватися із різною мірою абстракції. Якщо в епоху класицизму, бароко та романтизму завданням митця було максимально точно відтворення наявних у природі форм задля створення їх ідеальної мистецької подоби, то, починаючи із 2-ї пол. XIX століття, уявлення про канони естетики починають кардинально змінюватися. Відійшовши від точного відображення дійсності, мистецтво відкрило цілий світ суб'єктивності автора, який був абсолютно чужий для попередніх епох. У такий спосіб вдалося значно розширити асоціативний ряд твору, передати усю гаму емоцій, під впливом яких перебував художник у творчому процесі. Картини Е. Мунка чи П. Пікассо є лише віддалено подібними на зовнішню реальність, проте їх емоційна сугестія від цього не перестає бути надзвичайно багатого, напруженою та інтенсивною.

По-четверте, як ми уже вказували, розкриваючи сутність «суспільної» естетичної парадигми, закономірності естетичного сприйняття залежать від практичної діяльності людини. Значення цієї діяльності в контексті матеріальних та духовних цінностей в своєму «знятому» вигляді екстраполюються в сферу естетики, визначаючи зміст тієї чи іншої її категорії. Так, категорії «прекрасне» чи «потворне» набувають свого сенсу внаслідок безпосередньої кореляції з сферою життєвості людини (потворним, наприклад, є те, що різко контрастує з базовими фізичними та духовними потребами людини і що вона прагнула б виключити із середовища свого існування), а «піднесеного» чи «низького» – завдяки відповідній етичній оцінці того чи іншого вчинку (героїзм, творчий запал, самопожертва розцінюються як «піднесене», а їх антиподи – нищість, зрада, боягузтво тощо – як «низьке»). Від суспільної практики залежить і естетичне сприйняття предмета чи явища як символу, що позначає певний тип суспільних відносин. Золото, наприклад, віддавна асоціюється як з відносинами грошового обміну, багатством та жадібністю («Золоте теля»), так і з високою цінністю чого-небудь («золота людина», «золоті руки» тощо). Таким чином, естетика віддзеркалює усю багатоманітність суспільного досвіду, а її емоційна сугестія породжує її здатність бути ретранслятором цього досвіду в процесі соціалізації людини.

З погляду вищесказаного актуальність пошуку форм взаємодії між політикою та естетикою стає очевидною. Політика є сферою діяльності, результати якої нерідко торкаються долі мільйонів людей. Саме політика покликана «впорядкувати» соціальний космос та створити передумови для буття людини у ньому. Крім того, публічність політики зумовлює загальносуспільний (а інколи і загальносвітовий) резонанс рішень та дій у її сфері, адже насамперед політика є тим макросередовищем, в якому практична діяльність людини породжує найбільш фундаментальні та значимі наслідки. Стає, відтак, зрозуміло, що саме сфера політики є особливо значимою для людини, і ця значимість знаходить своє відображення також і в естетиці.

Проблема пошуку координат взаємодії між політикою та естетикою ускладнюється тим, що політика – це абстрактне поняття, яке позначає діяльність індивідів та інститутів, що пов'язана з державною владою. Естетика ж стосується чуттєвого, емпіричного пізнання. Яким чином, відтак, відбувається взаємодія між даними категоріями?

Політика – це передусім система рішень, які підпадають деонтологічній оцінці. Етика, таким чином, може трактуватися як одна з основоположних систем координат, в якій відбувається оцінка політики крізь призму універсальних абстрактних цінностей.

Естетика ж має справу з чуттєвим пізнанням, тож естетична оцінка політики може здійснюватись лише у формі її чуттєво доступного опредметнення. Для прикладу, зображення на обкладинці першого видання «Левіафану» – основній праці Т. Гоббса, в якій філософ трактував суспільство як машину, утворену безліччю атомів-людей, – слугує наочною ілюстрацією його політичних поглядів.

Можливості візуалізації й, отже, естетичному втіленню підлягають насамперед найзагальніші політичні ідеї, які легко розрізняються масовою свідомістю («друг – ворог», «батько нації» тощо) та тісно пов'язані з архетипами міфологічного мислення. Формою такого втілення виступають наочні засоби політичної пропаганди (плакати, білборди, масові свята тощо).

Естетична оцінка політики дуже часто може суперечити її етичній оцінці. У багатьох випадках відбувається пряма підміна категорій етики – «належного чи неналежного», «дозволеного чи недозволеного» – категоріями естетики («величного та нікчемного», «красивого та потворного»), які можуть виступати емоційним виправданням загарбницької, імперіалістичної чи людиноненависницької політики. В одному з віршів Павла Тичини естетика революційної стихії («Вітер! Не вітер – буря!») виправдовує ту дорогу ціну, яку за неї доводиться заплатити («І тільки їх мертві розплющені очі Відбили всю красу нового дня»).

З погляду вищесказаного цікавою є думка львівського філософа і політолога Т. Возняка, який тлумачить політику тоталітарних режимів як втілення певного естетичного концепту: «Якщо естет виривається на територію етичного/суспільного, – пише Т. Возняк, – то він тлумачить суспільне як художник, етичне як естетичне. Він приходить разом зі своєю суб'єктивністю, програмною а-соціальністю, яка маскується під соціалізованість, етизованість, моральність. Однак якщо він, окрім суб'єктивного естетичного концепту опановує ще й суспільними збалансованими механізмами, якими є «держава», «влада», «народ», «партія» тощо, то він отримує змогу суспільної реалізації свого суб'єктивного часто свавільного естетичного концепту. Часто зорієнтовані на етику чи її похідні (як-от владу, ієрархію) суспільні механізми (держава, влада) дозволяють йому втілити свій абсолютно позаетичний естетичний концепт, зовсім не оглядаючись на суспільство. І тоді держава та ієрархія стають наче мультиплікаторами його естетичних проєктів» [4, с. 8]. Відтак, можна зробити висновок, що етика і естетика – це кардинально різні способи оцінки політики, які нерідко різко суперечать один одному.

Бібліографічні посилання:

1. Шестаков В. П. Очерки по истории эстетики. От Сократа до Гегеля/ В. П. Шестаков. – М. : Мысль, 1979. – 372с
2. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – 3 вид., перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, . 1986. – 800 с
3. Борев Ю. Б. Эстетика: Учебник/Ю. Б. Борев—М. : Высш. шк., 2002. — 511с.
4. Возняк Т. «Кожен-бо ангел жадливий» або естетика contra етика/Т. Возняк// «І» (незалежний культурологічний часопис). – 2002. –№25. – С. – 3-13
5. Барт Р. Мифологии. – Часть 2: «Миф как семиологическая система»/Р. Барт. – [електронний ресурс]. <http://culture.niv.ru/doc/poetics/bart-mythologies/011.htm>
6. Голомшток И. Тоталитарное искусство/ И. Голомшток. – М. : Галарт, 1994. – 296 с.
7. Шпенглер О. Закат Европы/ О. Шпенглер. – М. : Искусство, 1993. – 320 с.

Ланюк Е. Ю. Эстетика как форма познания и постижения политики.

Политика как сложное и многогранное явление характеризуется разными сторонами своего существования. Одной из таких сторон, которая до сих пор исследована недостаточно является эстетика, в которой формулируются общие закономерности чувственного отношения человека к миру и его постижения по законам красоты. Каким образом политика может влиять на искусство, а искусство на политику? В отечественной политической науке еще нет однозначного ответа на этот вопрос. Это, в свою очередь, обуславливает необходимость постичь политику в нестандартной для политической науки плоскости – в плоскости творческой рефлексии.

Ключевые слова: эстетика, политика, эстетическое отношение, категории эстетики, этика.

Lanyuk Ye. Aesthetics as the way of understanding and comprehending politics.

As a complex phenomenon politics has various facets. One of the facets, which insofar has not been thoroughly studied, is aesthetics, by means of which it is possible to comprehend the World on the grounds of the laws of beauty. How politics can influence art and art can influence politics? There is no unambiguous answer to this question in the Ukrainian political science. This, in turn, determines an urgent need to study politics in a unique framework, i. e. the framework of creative inspiration.

Keywords: aesthetics, politics, aesthetical attitude, categories of aesthetics, ethics.

Надійшла до редколегії 01.03.2013 р.